

Ігнатенко Микола Миколайович,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки,
Університет Григорія Сковороди в
Переяславі

Ihnatenko Mykola,
Doctor of Economics, Professor,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
<https://orcid.org/0000-0002-5713-7951>

**СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ І ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ
ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ СОНЯШНИКУ
STRATEGIC DIRECTIONS OF DEVELOPMENT AND INCREASE OF THE ECONOMIC EFFICIENCY
OF SUNFLOWER PRODUCTION AND PROCESSING**

Ігнатенко М. М. Стратегічні напрями
розвитку і підвищення економічної
ефективності виробництва та переробки
соняшнику. *Український журнал прикладної
економіки та техніки*.
2023. Том 8. № 4. С. 53 – 58.

Ihnatenko M. Strategic directions of
development and increase of the economic
efficiency of sunflower production and
processing. *Ukrainian Journal of Applied
Economics and Technology*.
2023. Volume 8. № 4, pp. 53 – 58.

У статті висвітлено проблеми стратегічного розвитку та підвищення ефективності виробництва соняшнику і його переробки. Основна увага приділена виявленню агротехнологічних особливостей культури (насамперед, велика енергоємність та надзвичайно вимогливі обмеження щодо попередників і відповідності сівозмін. Здійснено всебічну оцінку проблем, які супроводжують його виробництво та переробку. Вони стосуються двох вимірів середовища розміщення: виробничо-економічного та екологічного. Тому стратегічні напрями розвитку виробництва соняшнику і підвищення ефективності його виробництва й переробки мають їх охоплювати та задовольняти й гармонізувати. Виробничо-економічні стратегії мають включати: селекцію нових високопродуктивних сортів і гібридів; інноваційні техніку і технології виробництва; нові засоби захисту рослин і добрива та меліорації; інновації ку переробці, логістиці, реалізації та політиці маркетингу. Але вони не повинні проявлятися через порушення екологічних імперативів. Тому екологічні стратегії мають включати: сучасні агротехнічні прийоми з одночасним підвищенням якості довкілля та родючості ґрунтів. Тільки такий комплексний підхід дозволить забезпечити високий рівень розвитку галузі на рівні аграрних підприємств та всебічне підвищення ефективності виробництва й переробки соняшнику без шкоди довкіллю.

Ключові слова: аграрні підприємства, соняшник, виробництво, переробка, розвиток, стратегічні напрями, підвищення ефективності, виробничо-економічні процеси, екологічні імперативи, гармонізація.

The article highlights the problems of strategic development and increasing the efficiency of sunflower production and processing. The primary attention is paid to identifying the agro-technological features of the crop (first, high energy intensity and extremely demanding restrictions on predecessors and compliance with crop rotations. A comprehensive assessment of the problems accompanying its production and processing was carried out. They relate to two dimensions of the environment: production-economic and ecological. Therefore, strategic directions for sunflower production development and improving the efficiency of its production and processing should cover, satisfy, and harmonize them. Production and economic strategies should include a selection of new high-yielding varieties and hybrids, innovative production techniques and technologies, new means of plant protection and fertilizers and land reclamation, and innovations in processing, logistics, implementation, and marketing policy. Nevertheless, they should not manifest themselves due to violating ecological imperatives. Therefore, ecological strategies should include modern agrotechnical techniques with simultaneous improvement of the quality of the environment and soil fertility. Only such a comprehensive approach will ensure a high level of development of the industry at the level of agricultural enterprises and a comprehensive increase in sunflower production and processing efficiency without harming the environment. The directions of development and improvement of sunflower production and processing efficiency should now be considered in two inextricably linked planes: from the standpoint of production and economic improvement of management and under the conditions of compliance with its ecological limitations and ensuring the ecological quality of the produced products. Irrational technology leads not only to a drop in productivity and a decrease in the quality of products but also to a catastrophic deterioration of the environment. This undoubtedly leads to additional costs and reduces the potential for effective development of agrarian enterprises for sunflower production and processing. Therefore, introducing innovations in all stages of the reproduction process of sunflower and its processing compliance with ecological imperatives should be a priority of strategic directions of development and improvement of the efficiency of industries at the level of agricultural enterprises.

Keywords: agricultural enterprises, sunflower, production, processing, development, strategic directions, efficiency improvement, production and economic processes, ecological imperatives, harmonization.

Вступ

Виробництво соняшнику та соняшникової олії в аграрних підприємствах має статус провідного в Україні за рівнем спеціалізації, обсягом виробництва сировини та його переробки,

---

масштабами розміщення. З однієї сторони, це має позитивне значення для фінансових результатів господарювання, продовольчого споживчого ринку, здійснення експорту і наповнення бюджетів. З іншої сторони, зосередження на виробництві цієї високомаржинальної, але дуже енергоємної культури, призводить до порушення науково обґрунтованих сівозмін; виснаження родючості ґрунтів, зниження продуктивності ресурсокористування та ефективності виробництва. Тому важливе теоретичне і практичне значення має визначення тактичних і, особливо, стратегічних напрямів виробництва соняшнику і його переробки на перспективу.

Постановка проблеми. Економічні питання розвитку виробництва соняшнику та продукції з нього є предметом досліджень спеціальних галузевих науково-дослідних академічних установ; науково-виробничих установ, аграрних університетів, науковців та фахівців-практиків. Зокрема, це праці М. Коденської, Т. Мірзоєвої, В. Орлова, С. Попова, І. Чехової; інших науковців стосовно загальних положень ефективності аграрного виробництва, його окремих напрямів або складників – О. Зорі, Л. Мармуль, І. Романюк. Завдяки вказаним та іншим науковим здобуткам аграрна економіка має значний доробок досліджень з ефективності виробництва. Однак зроблені висновки та отримані рекомендації потребують уточнень напрямів розвитку та шляхів підвищення ефективності виробництва соняшнику стосовно аграрних підприємств тих або інших сільськогосподарських зон; в умовах постійного впровадження інновацій та змін інвестиційного й ринкового середовища господарювання.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення стратегічних напрямів розвитку та підвищення ефективності виробництва та переробки соняшнику з урахуванням їх фінансової стійкості, конкурентних переваг, виробничо-економічних вимог та екологічних обмежень в аграрних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження

Стратегічні напрями розвитку та підвищення ефективності виробництва й переробки соняшнику пов'язані із забезпеченням їх стійкості. Розрахунки мінімальної стійкості показали, що навіть у регіонах найбільшої концентрації виробництва, зокрема у Запорізькій, Херсонській областях, її рівень складає 0,55-0,65 та вимагає підвищення. З цією метою у виробничо-економічній площині важливими є постійне сортооновлення; заходи з адаптації сортів та гібридів до умов вирощування; вдосконалення агротехнічних та агротехнологічних прийомів. З екологічної точки зору йдеться про культивацийні особливості обробки ґрунту, програмовані посіви, боротьбу з бур'янами, застосування добрив з урахуванням їх системи у конкретній сівозміні, інших складових екологічно-орієнтованих технологій.

До стратегічних напрямів удосконалення переробки соняшнику відноситься створення її маловідходних технологій, їх адаптація до коливань якості сировини, зменшення кількості технологічних операцій, впровадження нових методів рафінації олії. Важливе значення має забезпечення збереження всіх властивостей олії при зберіганні, перевезенні використанні виробничих потужностей, скорочення тривалості виробничого циклу, зменшення незавершеного виробництва [1, с. 46].

Дуже важливо знайти правильне співвідношення сортів і гібридів з різним періодом вегетації. Для аграрних підприємств Півдня України рекомендуються сорти та гібриди середньостиглої групи. Також необхідно, поряд з основними сортами, в певній пропорції висівати сорти ранньостиглої групи. Частка гібридів і сортів із скороченим періодом вегетації в загальних посівах соняшнику залежить не тільки від ґрунтово-кліматичних особливостей територій розміщення господарств. Необхідно зазначити, що одночасна обробка середньо- та ранньостиглих гібридів і сортів дуже позитивно впливає на скорочення часу збиральних робіт, що сприяє зменшенню втрат і поліпшенню якості насіння.

На сучасному етапі розвитку виробництва соняшнику одним з найбільш економічно ефективних і екологічно безпечних напрямів його розвитку на регіональному рівні є впровадження селекційно-насінницьких прийомів. В Україні насінництво сортів – популяцій соняшнику ведеться на основі щорічного сортооновлення з урахуванням агрокліматичного потенціалу регіонів виробництва. При цьому передбачається первинне насінництво: вирощування елітного насіння для насінневих ділянок, насіння першої репродукції для посіву на всіх виробничих площах.

Насіння другої репродукції використовують для промислової переробки. Система насінництва соняшнику, запропонована акад. УААН України В. С. Пустовойтом, з 50-х років впроваджена в багатьох регіонах вирощування культури [2]. Науково-дослідні установи проводять роботу у напрямі вирощування насіння елітних та суперелітних сортів. Для власних

потреб та реалізації господарствам, які вирощують соняшник, виробляється та надається насіння першої репродукції.

Контроль за посівними якістьми здійснюють державні контрольно-насінницькі інспекції. За сортовими та посівними якістьми насіння соняшнику повинні відповідати певним нормам. Для отримання суперелітних і елітного насіння соняшнику встановлені особливо жорсткі вимоги: вони повинні відповідати вимогам та обмеженням першої категорії і першого класу посівного стандарту. Інших класів і категорій для них не існує. Це покладає велику відповідальність на науково-дослідні й дослідні установи, які займаються вирощуванням насіння цієї репродукції.

Необхідно не тільки зберегти природні властивості, притаманні сорту і придбані на попередніх етапах у процесі його поліпшення, але щоб ці насіння відповідали вищим значенням показника стандарту. Тільки при дотриманні даних умов можна найбільш повно реалізувати закладений у них рівень природних властивостей і виростити на великих площах високі врожаї товарного соняшнику.

Насінницькі посіви треба розміщувати в сівозміні на полях, де соняшник не вирощували до цього протягом 3-4 років, за найкращими в зоні попередниками: озимої пшениці, яровими зерновими, кукурудзі на силос та ін. Не можна допускати накопичень в ґрунті інфекцій, хвороб, видовий і расовий склад яких постійно змінюється, пристосовуючись до нових умов і нових сортів. Порушення чергування в полях сівозміні веде до збільшення в посівному матеріалі інфекційного ризику для культури багатьма хворобами.

Наразі, необхідно враховувати великі витрати праці, які потрібні при прочистках. Для отримання та збереження насінневого матеріалу соняшнику вищих насінних кондицій важливо вчасно і високоякісно його прибрати, очистити і висушити. Збирання необхідно проводити на насінневих ділянках двофазно. Післязбиральний етап технології виробництва високоякісного насінневого матеріалу соняшнику включає в себе очищення від органічних та механічних домішок, сушку.

Для збереження посівних якостей насіння щойно зібране насіння обробляються в єдиному потоці з прибиранням, очищають і досушують до необхідної кондиції. В останні роки широко проводяться роботи з гетерозисної селекції соняшнику, створенню міжлінійних і сортолінійних гібридів. Порівняно з сортами популяції, в гібридів першого покоління збільшена покращена потужність і життєдіяльність.

Гетерозисне гібридне потомство соняшнику перевершує обидві батьківські форми по урожаю насіння, вирівняні вегетативних органів, стійкості до несприятливих умов середовища і т.д. Гетерозис соняшнику має важливе господарське значення. Вирівняність гібридних посівів, одночасне дозрівання всієї біологічної маси дають можливість прискорити збирання врожаю і зменшити втрати. Якість насіння при своєчасному прибиранні вища, отже, поліпшується якість виробленої з нього олії.

Необхідно зазначити, що в порівнянні з багатьма культурами, соняшник є найбільш вимогливим до попередників, до запасів вологи у ґрунті [3, с. 336]. Головною причиною різного сушіння ґрунту є неоднакова потреба рослин у воді. Найменші запаси ґрунтової вологи в шарі 0-2 м залишаються після багаторічних трав, суданської трави і цукрового буряка. Запаси вологи після соняшнику відновлюються тільки через кілька років, часто тільки під третьою культурою.

Багаторічні дані науки і практики свідчать про те, що соняшник у сівозміні повинен повертатися на колишне поле не раніше, ніж через 8-10 років. Це дозволяє різко знизити забур'яненість посівів, поширення хвороб, шкідників, поліпшити водний і харчовий режим рослин, і, отже, значно скоротити втрати врожаю. На жаль, в сучасних умовах це не дотримується. Після культур, які глибоко проникають кореневою системою в ґрунт потрібно розміщувати соняшник не раніше чим через 4 роки. Не можна сіяти соняшник після томатів, гороху, сої, адже в них спільні шкідники і хвороби.

Найкращими попередниками для соняшнику є кукурудза, озима пшениця, зелений корм, ярові колосові, тобто ті культури, які не використовують вологу глибоко у ґрунті. Соняшник необхідно розміщувати в наступних ланках сівозміні: чорний пар – озима пшениця – соняшник; зайнятий пар – озима пшениця – соняшник; озима пшениця – озима пшениця – соняшник; кукурудза на силос або зелений корм – озима пшениця – соняшник; ярові зернові – кукурудза на силос або зелений корм – соняшник; зернобобові (горох, соя) – озима пшениця – соняшник – однорічні трави.

На насінневих ділянках соняшник повинен розміщуватися в ланці: пар – озима пшениця – соняшник. Таким чином, повернення соняшнику на попереднє місце в сівозміні в оптимальний термін дозволить без додаткових витрат запобігти накопиченню в ґрунті інфекцій і знизити

ураження рослин хворобами та шкідниками до допустимого рівня, майже не знижуючи потенційну врожайність оброблюваних сортів і гібридів.

Отже, концентрацію посівних площ соняшнику в аграрних підприємствах необхідно забезпечувати комплексно, з урахуванням індивідуальних, технологічних та екологічних умов виробництва [4-7]. На нашу думку, принципова відмінність ефективної технології від традиційної полягає в тому, що вона передбачає проведення не тільки необхідних механізованих операцій при суворій регламентації термінів і постійному, чіткому контролі якості проведення робіт. Застосування інтенсивної технології передбачає впровадження системи оцінки та контролю якості роботи всіх здійснюваних прийомів.

Якість основного обробітку ґрунту оцінюється і контролюється за такими показниками, як відхилення від заданої глибини оранки, гребнистості, глинистості, висота звальних і глибина розвальних борозен, глибина обробки, підрізання бур'янів. Контроль якості внесення мінеральних добрив здійснюється шляхом оцінки відхилення фактичної дози від заданої, фактичної ширини розкидання від оптимальної, відхилення від заданої дози внесення і глибини закладення добрив.

Необхідно мати на увазі, що гібриди та сорти соняшника середньої та пізньої груп стиглості, вирощувані за безвідвального, поверхневого обробітку ґрунту, в посушливі роки знижують урожайність. В умовах обмеженого ресурсного забезпечення сільськогосподарського виробництва виникає необхідність розробки практичних рекомендацій щодо впровадження та оцінки результативності раціональної системи добрив. Так, для природно-кліматичних умов Лісостепу і Степу рекомендовані азотні мінеральні добрива. Внесення калійних добрив на чорноземах малогумусних і каштанових ґрунтах не рекомендується.

Одним з основних умов ефективної технології обробітку соняшнику є програмований посів, який висуває підвищені вимоги до якості насіння. Для посіву необхідні питомо-важкі насіння, які отримують при ретельному сортуванні. Наразі, умовах степової зони України оптимальний термін посіву високоолійних гібридів і сортів з урахуванням фізіолого-біохімічних особливостей їх насіння настає в той період, коли середньодобова стійка температура на глибині 10 см досягає 10-12 °С.

Посів соняшнику в цей термін дає можливість отримати дружні сходи на 11-13 день, різко скоротити витрати праці по догляду за рослинами і значно скоротити витрати праці по догляду за рослинами і значно підвищити врожай. Як ранні, так і пізні строки посіву, нераціональна щільність призводять до значних втрат врожаю. Оптимальна густина рослин для південного степу – 30-35 тис./га. Для підвищення врожайності насіння необхідно обробити високоактивними отрутохімікатами.

При посіві соняшника по поверхневій обробці ґрунту і неможливості господарськими формуваннями придбати і внести гербіциди, Інститут олійних культур рекомендує проводити передпосівну культивуацію і посів соняшнику в більш пізні терміни, при температурі ґрунту на глибині загортання насіння 16-18°C. Більш пізні терміни посіву соняшнику по поверхневій обробці обумовлені тим, що до цього часу з'являються масові сходи бур'янів (щириці, щетинника сизого), які придушуються передпосівної культивуацією [8, с. 671].

При сівбі соняшнику у більш пізні терміни (третьа декада травня перша декада червня), наприклад, для південного степу України по поверхневій обробці рекомендується застосовувати загущені посіви гібридів і сортів соняшнику (60-65 тис. шт. /га) ранньостиглої групи стиглості. На посівах, де були застосовані гербіциди, необхідно провести довгосходове боронування і один міжрядний обробіток. При обробленні соняшника за безгербіцидною технологією проводять до- та післясходове боронування і дві міжрядні культивуації.

Міжрядні обробки, поряд з придушенням бур'янів у посівах соняшнику, дозволяють створити на поверхні ґрунту оберігаючий мульчуючий шар, який знижує не продуктивність випаровування вологи з глибших шарів і оберігає поверхню ґрунту від розтріскування. Рекомендується проводити дві міжрядні обробки. Велика кількість міжрядних обробок на звичайних і південних чорноземах не виправдується. Збільшення кількості міжрядних культивуацій рекомендується на полях, де посіви засмічені бур'янами (осотами, в'юнком, горчаком, молочаями), а також на важких за механічним складом і сильно запливаючих ґрунтах.

Так, у посушливих умовах південного степу України, де поширені мало-гумусні, важко-суглинні чорноземи і каштанові гранти, першу обробку міжрядь слід проводити більш глибоко на 10-12 см, іноді до 14 см, другу – на 7-8 см, третю, (при необхідності), на 5-6 см. Застосування дрібних міжрядних культивуацій в цих умовах призводить до ущільнення ґрунту, обриву коренів рослин, утворення тріщин, що збільшує втрати вологи ґрунту. При проведенні першої міжрядної

обробки, коли коріння соняшнику ще слабо розвинене, ширина захисної зони становить 12,5-13 см від рядків [9, с. 76].

При наступних міжрядних обробках, у зв'язку з інтенсивним ростом надземної частини рослин і кореневої системи, захисну зону збільшують. Для боротьби з бур'янами у захисних зонах Інститут олійних культур рекомендує застосовувати додаткові робочі органи, встановлювані між секціями робочого обладнання культиваторів – рядкові прополювальні борони з високими пружинними зубцями або диски ротаційних мотик або ротаційно-пальчасті пристосування (1-ша міжрядна культивація), загортачі-окучники (2-га міжрядна культивація).

Використання в захисних зонах рядкових прополювальних борін пригнічує до 80–85% бур'янів, коли сходи їх ще недостатньо вкоренилися. Зубці рядкових прополювальних борін розташовують трикутником (зграйкою) з відстанню в 50-55 мм. Ефективність міжрядних обробок із застосуванням додаткового робочого обладнання зростає за умови проведення досходового і післясходового боронування. Для підвищення врожайності соняшнику велике значення має правильно організоване бджолозапилення (1-2 бджолосім'ї на гектар посіву) [10, с. 12].

Раціональна система організації збирання врожаю впливає на підвищення ефективності обробітку соняшнику. Насіння високоолійних гібридів соняшнику, через певні фізіолого-біохімічні особливості, може досить швидко втрачати товарні та посівні якості. Вирішальною умовою визначення високої якості рослинної олії і насіння є їх збиральна вологість.

До збирання врожаю соняшнику слід приступати, коли вологість насіння становить 10-12%. За несприятливих умов прибирання доцільно починати і при вологості 16-18%. Важливою ланкою збирання врожаю є післязбиральної обробки насіння (очищення, сушіння). Практичне застосування сукупності агротехнологічних прийомів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва і переробки соняшнику, однак, є неможливо за існуючого рівня матеріально-технічного та фінансового забезпечення в умовах воєнного стану. Значні резерви підвищення ефективності виробництва продукції мають сучасні варіанти ресурсозберігаючих, екологічно спрямованих технологій обробітку культури соняшнику.

В якості основних складових екологічно орієнтованої технології виробництва соняшнику доцільно виділити: застосування зональної ґрунтозахисної системи обробки посівних площ, що базується на принципі мінімальної достатності здійснення технологічних операцій і допустимому рівні заміни основного способу обробітку ґрунту; використання для посіву більш якісного гібридного насіння; застосування агротехнічних хімічних способів боротьби з бур'янами; вдосконалення застосовуваної системи добрив залежно від конкретних ґрунтово-кліматичних умов обробітку посівів; оптимізацію енергетичних витрат на одиницю виробленої продукції; модифікацію структури сівозмін, впровадження більш врожайних і перспективних сортів і гібридів соняшнику [11-12].

Застосування екологічно орієнтованої технології обробітку соняшнику підвищить коефіцієнт енергетичної ефективності виробництва (відношення енергоємності отриманого врожаю до загальної величини енергетичних витрат); дозволить отримати додаткові прибутки з 1 га посівної площі і значно знизити сукупні енергетичні витрати. Щоб збільшити загальні обсяги, підвищити економічну ефективність виробництва продукції, треба спрямовувати наукові дослідження на поліпшення технологій комплексної переробки олійної сировини, особливо маловідходних. Це сприятиме конкурентоспроможності продукції й власне виробництва; оновленню обладнання та виробничих засобів.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Напрями розвитку та підвищення ефективності виробництва й переробки соняшнику в даний час повинні розглядатися в двох нерозривно пов'язаних площинах: з позицій виробничо-економічного вдосконалення господарювання і за умов дотримання його екологічних обмежень та забезпечення екологічної якості виробленої продукції. Нераціональна технологія веде не тільки до падіння врожайності і зниження якості продукції, а й до катастрофічного погіршення стану навколишнього середовища. Це, безсумнівно, призводить до додаткових витрат і знижує потенційні можливості ефективного розвитку аграрних підприємств з виробництва соняшнику та його переробки. Тому впровадження інновацій у всі ланки процесу відтворення соняшнику і його переробки, дотримання екологічних імперативів має бути пріоритетом стратегічних напрямів розвитку та підвищення ефективності галузей на рівні аграрних підприємств.

Література

1. Кучеренко С.Ю. Організаційно-економічні засади ефективного виробництва соняшнику в Україні. *Економічний вісник університету*. 2015. Випуск № 24/1. С. 45-48.

2. Ігнатенко М.М., Леваєва Л.Ю., Романюк І.А. Інформаційне забезпечення організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854>.
3. Орлов В.В. Проблеми і перспективи розвитку виробництва насіння соняшнику. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 3. С. 334-337.
4. Мармуль Л.О., Величко Т.Г., Рогатина Л.П. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою аграрних та харчових підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 2(34). С. 47-51.
5. Чехова І.В. Пропозиції щодо підвищення економічної ефективності виробництва олійних культур. Запоріжжя. Інститут олійних культур НААН України. 2018. 48 с.
6. Квятко Т.М., Мандич О.В., Севідова І.О., Бабко Н.М., Романюк І.А., Вітковський Ю.П., Микитась А.В. Маркетингові дослідження: навч. посібник. Харків: ХНТУСГ, 2020. 163 с.
7. Зоря О.П. Управління розвитком аграрних підприємств в умовах інституційних трансформацій: монографія. Полтава, 2019. 321 с.
8. Мірзоева Т.В., Ушкань В.Л. Сучасний стан виробництва соняшнику в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 1 (41). С. 669-672.
9. Мармуль Л.О. Підвищення доходності фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2008. №5. С. 74-78.
10. Олійник Т.Г. Економічна ефективність виробництва соняшнику та шляхи її підвищення в аграрних підприємствах Баштанського району. *Агроекономіка*. 2019. №6. С. 10-15.
11. Ihnatenko M., Antoshkin V., Krukovska O., Malyshko V., Marmul L. Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Companies of Agribusiness. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*. 2019. vol. 8. Issue 3. P. 7124-7132.
12. Саблук П.Т., Коденська М.Ю. Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних програм в аграрно-промисловому виробництві. Київ: ННЦ ІАЕ, 2012. 46 с.

References

1. Kucherenko, S.Yu. (2015). «Organizational and economic principles of effective sunflower production in Ukraine». *Ekonomicznyj visnyk universytetu*. Issue № 24/1. pp. 45-48.
2. Ihnatenko, M.M., Levaieva, L.Yu., Romaniuk, I.A. (2020). «Information provision of organizational and economic priorities for the development of farms and agricultural enterprises». *Efektivna ekonomika*. № 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854>.
3. Orlov, V.V. (2016). «Problems and prospects for the development of sunflower seed production». *Visnyk Kharkivsk'oho natsional'noho ahrarnoho universytetu im. V.V. Dokuchaieva. Serii «Ekonomiczni nauky»*. № 3. pp. 334-337.
4. Marmul', L.O., Velychko, T.H., Rohatina, L.P. (2016). «Strategic management of financial and economic security of agricultural and food enterprises». *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*. № 2(34). pp. 47-51.
5. Chekhova, I.V. (2018). *Propozytsii schodo pidvyschennia ekonomichnoi efektyvnosti vyrobnytstva olijnykh kul'tur*. [Proposals for increasing the economic efficiency of the production of oil crops]. Instytut olijnykh kul'tur NAAN Ukrainy. Zaporizhzhia. Ukraine.
6. Kviatko, T.M., Mandych, O.V., Sievidova, I.O., Babko, N.M., Romaniuk, I.A., Vitkovs'kyj, Yu.P., Mykytas', A.V. (2020). *Marketinghovi doslidzhennia*. [Marketing research]. KhNTUSH. Kharkiv. Ukraine.
7. Zoria, O.P. (2019). *Upravlinnia rozvytkom ahrarnykh pidpriemstv v umovakh instytutsijnykh transformatsij*. [Management of the development of agricultural enterprises in the conditions of institutional transformations]. Poltava. Ukraine.
8. Mirzoieva, T.V., Ushkan', V.L. (2017). «The current state of sunflower production in Ukraine». *Molodyj vchenyj*. № 1 (41). pp. 669-672.
9. Marmul', L.O. (2008). «Increasing the profitability of farms». *Ekonomika APK*. №5. pp. 74-78.
10. Olijnyk, T.H. (2019). «Economic efficiency of sunflower production and ways to increase it in agricultural enterprises of Bashtan district». *Ahrosvit*. №6. pp. 10-15.
11. Ihnatenko, M., Antoshkin, V., Krukovska, O., Malyshko, V., Marmul, L. (2019). Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Companies of Agribusiness. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*. vol. 8. Issue 3. pp. 7124-7132.
12. Sabluk, P.T., Kodens'ka, M.Yu. (2012). *Kontseptual'ni zasady rozrobky i realizatsii investytsijnykh prohram v ahrarno-promyslovomu vyrobnytstvi*. [Conceptual principles of development and implementation of investment programs in agricultural and industrial production]. NNTs IAE. Kyiv. Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2023 р.